

**ЗАСОБИ ФОРМУВАННЯ ІНТЕРЕСУ ДО ЕКОНОМІЧНИХ
ЗНАНЬ УЧНІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКІЛ УКРАЇНИ
(кінець ХХ – початок ХХІ ст.)**

І. М. Леонтьєва

*Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди (м. Харків, Україна)
E-mail: kh87@ukr.net;*

**MEANS OF FORMATION OF INTEREST TO ECONOMIC
KNOWLEDGE AMONG CHILDREN OF GENERAL
COMPREHENSIVE SCHOOLS OF UKRAINE
(the end of the XXth – the beginning of the XXIst centuries)**

I. M. Leontieva

*H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University
(Kharkiv, Ukraine)*

У статті наведено характеристику засобів формування інтересів учнів до економічних знань в загальноосвітніх навчальних закладах України наприкінці ХХ – початку ХХІ століття. На основі аналізу суспільно-політичних, соціально-економічних та організаційно-педагогічних чинників, що привели до зміни мети, завдань, змісту, форм і методів навчання економіки, представлено етапи формування інтересу до економічних знань школярів досліджуваного періоду. Вивчення педагогічної практики та наукової літератури дозволило охарактеризувати роль засобів формування інтересу до економічних знань на кожному з визначених етапів: перший етап (1981–1990 рр.) – етап формування загальнонаукового інтересу учнів до економічних знань; другий етап (1991–2000 рр.) – етап формування професійно спрямованого інтересу учнів до економічних знань; третій етап (2001–2014 рр.) – етап формування локального інтересу учнів до економічних знань.

Встановлено, що у вітчизняному педагогічному просторі протягом досліджуваного періоду відбувався процес переорієнтації засобів формування інтересу до економічних знань від засвоєння учнями основних понять, термінів, фактів у структурі шкільних дисциплін до розвитку економічної компетентності, яка передбачає не тільки теоретичне пізнання закономірностей економічної системи ринку, але й формування вмінь адаптуватись та бути мобільним, досягти успіху в житті та бажання змінити життя на краще.

Ключові слова: інтерес, загальнонауковий, професійний, локальний, засоби, економічні знання, учень, Україна.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Соціально-економічні зміни в суспільстві, реформування освіти активізували педагогічні пошуки щодо змісту, методів, форм економічної освіти з метою підвищення рівня економічних знань учнів. Одночасно у центрі підвищеної уваги опинилися засоби формування інтересу учнів до навчання взагалі, до економічних знань – зокрема. Саме оптимально дібрані засоби сприяють становленню в учнів позитивної пізнавальної мотивації як особистісної цінності. Формування інтересу учнів до економічних знань забезпечує успішний розвиток економічного мислення та виступає умовою ефективної діяльності людини в різних сферах економіки.

Критичне осмислення набутого історичного досвіду з проблеми формування інтересу до економічних знань учнів середньої загальноосвітньої школи України саме наприкінці ХХ – початку ХХІ століття, коли спостерігався сплеск експериментальних педагогічних знахідок, дозволить удосконалити процес викладання дисциплін економічного циклу в сучасній школі.

Аналіз основних досліджень і публікацій. У педагогічній науці наприкінці ХХ – початку ХХІ століття життєву необхідність опанування економічних знань у навчально-виховному процесі підкреслювали Д. Алфімова, В. Дрижак, А. Нісімчук, Н. Ничкало, І. Прокопенко, Н. Юрчук. У контексті дослідження засобів навчання, що сприяли підвищенню рівня інтересу учнів до економічних знань, привертають увагу праці, в яких розкрито засоби активізації економічного мислення підлітків у процесі навчально-трудової діяльності (В. Лукаш), форми та методи економічної підготовки підлітків у школі (Р. Мачулка, С. Мельников), засоби технології економічного навчання старших підлітків (О. Собчук), комплекс засобів формування інтересу до підприємницької діяльності у

процесі оволодіння економічним розрахунком (О. Павелкін), вивчення предметів соціально-економічного циклу (Н. Пасічник), ознайомлення з основами економіки сільського господарства (Н.Барило) та ринкової економіки (Р. Пустовій).

В історико-педагогічних дослідженнях знайшли певне відображення питання змісту, форм, методів і прийомів розвитку економічних знань учнів у вітчизняних навчальних закладах України кінця ХІХ – початку ХХ ст. (Ю. Олійник), другої половини ХХ ст. (Г. Василенко), в умовах профільного навчання (Н. Аніскіна, С. Вольянська), зокрема економічного (І. Климчук, О. Набока). Формуванням у старшокласників пізнавального інтересу до економічних знань у позакласній роботі займався В. Загривий. Але вивчення й аналіз наукових праць разом із тим засвідчує відсутність історико-педагогічних досліджень, у яких було б узагальнено досвід формування інтересу до економічних знань учнів в освітніх закладах України, зокрема засоби навчання наприкінці ХХ– на початку ХХІ ст.

Мета статті: узагальнити досвід використання засобів формування інтересу до економічних знань учнів в загальноосвітніх навчальних закладах України наприкінці ХХ– на початку ХХІ ст.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вивчення сучасної психолого-педагогічної літератури свідчить, що проблема формування інтересу до знань залишається дискусійною, що пояснюється складністю й багатогранністю трактувань дефініції «інтерес». Науковці (Л. Божович, О. Ковальов, Н. Морозова та ін.) розглядають інтерес як ставлення до об'єкта (форма прояву вибіркового ставлення; активна пізнавальна спрямованість; емоційно-пізнавальне ставлення). Г. Щукіна інтерес до знань розуміє як мотивоване позитивно емоційне ставлення суб'єкта навчання до знань з певного навчального предмета, що визначає вибіркочу спрямованість особистості на процес оволодіння його змістом [7].

Узагальнення існуючих у літературі думок дозволяє розрізнити такі види інтересу до знань, які є придатними і для аналізу процесу формування інтересу до економічних знань: за ступенем стійкості (ситуативний, стійкий, інтерес-ставлення); за спрямованістю (безпосередній, опосередкований); за рівнем активності (пасивний, активний); за обсягом (широкі, вузькі), за основою локалізації на навчальні предмети (аморфні, нестійкі, загальнонаукові, професійні, локальні, стрижневі).

Спираючись на розуміння засобів як матеріальних та ідеальних обов'язкових об'єктів освітнього процесу, що застосовуються як носії

інформації й інструментарій діяльності педагога та учня (А. Хуторської) [6, с. 402], зазначимо, що засоби формування інтересу до економічних знань учнів спрямовано на моделювання реальних економічних фактів, подій, засвоєння термінів, теорій, показу об'єкта пізнання в його природному середовищі (В. Загивий) [2, с. 15].

На основі аналізу наукової літератури [1–5] та суспільно-політичних, соціально-економічних та організаційно-педагогічних чинників, що привели до зміни мети, завдань, змісту, форм і методів навчання економіки, обґрунтовано три етапи формування інтересу до економічних знань та охарактеризовано засоби їх формування у школярів на кожному з етапів у вітчизняних середніх навчальних закладах досліджуваного періоду.

Так, на першому етапі (1981–1990 рр.) засоби було спрямовано на формування загальнонаукового інтересу учнів до економічних знань за такими напрямками: активне використання можливостей шкільних дисциплін (текст, завдання, історичні факти, графіки та діаграми економічного змісту); введення факультативів, допрофільних елективних курсів, конкурсів, експериментальних спецкурсів з основ економіки («Основи виробництва», «Вибір професії» (1987р.)); розробка авторських посібників (підручники, зошити з друкованою основою, дидактичний матеріал з реальними економічними даними); активізація учнів у суспільно-корисній праці (проблемні завдання з охорони природи; складання опису економічно-доцільної екологічної діяльності з охорони екології мікрорайону; узагальнені агрометеорологічні й фенологічні спостереження; проведення вимірювання на місцевості); підвищення рівня економії та ощадливості у дітей (пропаганда у дитячій пресі операцій «Зернятко», «Мільйон – Батьківщині», «Уренгой»); виховання в учнях господарського ставлення до природних ресурсів (статті, радіопередачі про рухи «Зелений патруль Вітчизни», «Проліски»); «Школи бережливих» для учнів середніх класів, більшість занять у яких проводили спеціалісти з вищою економічною освітою, за темами: «Що таке економіка і чому сьогодні їй надається такого великого значення?», «Види правових норм, що регулюють економічне та бережливе господарювання», «Протизаконні порушення режиму економії й бережливості», «Що таке державний бюджет, бюджет школи, сім'ї?» тощо.

До особливостей використання засобів формування загальнонаукового інтересу до економічних знань на першому етапі

віднесемо їх спрямованість на збагачення і розвиток концептуального ядра економічних знань в інваріантній та варіативній частинах змісту освіти, а також на підготовку ґрунту для формування професійного інтересу учнів до економічних знань.

На другому етапі вивчення економіки (1991–2000 рр.) метою засобів стало формування професійно спрямованого інтересу учнів до економічних знань. До основних характеристик реалізації засобів віднесемо: впровадження власної політики економічної освіти (введення курсу географії з елементом економіки, вибіркового предмета «Основи економіки», інтегрованого курсу «Людина і суспільство» (1993 р.), затвердження програм «Основи економіки» (1995 р.), «Основи економічних знань» (1996 р.), розроблення експериментальних підручників «Людина у світі економіки та бізнесу» (І. Прокопенко), «Моя економіка» (Л. Крупська), «Загальна економіка» (І. Радіонова), авторських підручників учителів шкіл для старшокласників, робочих зошитів для учнів молодшої школи; сприяння підвищенню інтересів благодійними програмами: фонду «Відродження» щодо впровадження методики викладання економіки «Junior Achievement Inc» на основі американських програм (підручник, задачник, ділові ігри, набір контрольних тестів); школи ЮНЕСКО; програми «Новий день»; Центру економічної освіти (ЦЕО, м. Харків) як незалежної некомерційної організації в галузі економічної освіти, що підтримувалася міжрегіональними фондами «Відродження» та «Євразія» щодо проведення методичних семінарів для вчителів економіки середніх шкіл України; фонду «Тасис», який здійснював організаційно-методичну та фінансову підтримку розвитку економічної освіти – проведення семінарів, конференцій, видання навчальних посібників; спрямованість інтересу на усвідомлення економічної теорії вільного ринку, формування практичних навичок в управлінні підприємством, що сприяло формуванню професійно спрямованого інтересу учнів до економічних знань.

До особливостей другого етапу відносимо вихід за межі стандартної парадигми та орієнтацію змісту економічних дисциплін на західні моделі економічного знання, завдяки чому школа починає діяти в інноваційному освітньому просторі (експериментальні майданчики, участь учнів в олімпіадах, міжнародних конкурсах, програми іноземних курсів та ділових ігор з економіки; анкети, тести, програми веб-семінарів іноземців-економістів для вчителів). Використання зарубіжного досвіду в шкільний

практиці сприяло створенню бази для залучення засобів формування локальних інтересів учнів до економічних знань.

На третьому етапі економічної освіти (2001–2014 рр.) використання засобів формування локального інтересу учнів до економічних знань було спрямовано на посилення профільної освіти, одним із таких профілів був економічний. Це зумовило: розробку вітчизняних планів, проектів економічного профілю навчання в школах України (профільні класи, профільні групи в багатопрофільних ЗНЗ; профільне навчання за індивідуальними навчальними планами і програмами; динамічні профільні групи; міжшкільні профільні групи; профільна школа інтернатного типу; опорна старша школа; НВК; МНВК; ЗНЗ на базі ВНЗ); активізація роботи з обдарованими дітьми (міжнародні пілотні проекти, турніри, конференції, форуми, ігри та змагання); впровадження інтерактивних засобів (віртуальні й мультимедійні програми; електронно-комп'ютерні програми; екранно-звукові комп'ютерні програми, фільми).

До особливостей третього етапу відносимо створення системи економічної освіти з орієнтацією на західні моделі економічного знання, врахування потреб праці ринку регіону, забезпечення професійного самовизначення учнів, що сприяло формуванню локального інтересу учнів до економічних знань.

Висновки. Встановлено, що у вітчизняному педагогічному просторі протягом досліджуваного періоду відбувався процес переорієнтації засобів формування інтересу до економічних знань від засвоєння учнями основних понять, термінів, фактів у структурі шкільних дисциплін до розвитку економічної компетентності, яка передбачає не тільки теоретичне пізнання закономірностей економічної системи ринку, але й формування вмінь адаптуватись та бути мобільним, досягти успіху в житті та бажання змінити життя на краще.

Підґрунтям різноманітного використання засобів формування в учнів інтересу (загальнонаукового, професійного, локального) до економічних знань стали не тільки прагнення до більш ґрунтовного оволодіння цими знаннями, але й розвитку здатності до їх творчого застосування. Розвиток і вдосконалення засобів формування в учнів інтересу до економічних знань упродовж досліджуваного періоду сприяли підвищенню рівня економічної культури молоді, формуванню готовності до свідомої гармонізації стосунків «людина – суспільство – природа – економіка».

Водночас виявлено й недоліки, що перешкождали ефективному застосуванню засобів формування інтересу учнів до економічних знань: брак коштів на створення сучасного комплексу відповідних засобів; перевантаження змісту економічної освіти науковим матеріалом, який був новий для вчителів; багатопредметність у навчальних планах поглибленого вивчення економіки шкіл; перевантаження вчителів.

До напрямів подальших досліджень відносимо: вивчення засобів формування інтересу до економічних знань у процесі самостійної роботи учнів в умовах інтегрованого підходу до структурування змісту економічних дисциплін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Василенко Г. В. Економічна освіта в загальноосвітніх навчальних закладах України у другій половині ХХ століття / Г. В. Василенко // Новий колегіум. — 2008. — № 8. — С. 66–71.
2. Загривий В. І. Економічне виховання школярів / В. І. Загривий // Рідна школа. — 1999. — № 9. — С. 34–35.
3. Лукаш С. В. Педагогічне розуміння економічного мислення / С. В. Лукаш // Педагогіка і психологія. — 1999. — № 1, Ч. 2. — С. 26–34.
4. Набока О. Г. Навчання і виховання майбутніх підприємців / О. Г. Набока // Рідна школа. — 1999. — № 9. — С. 24–28.
5. Пасічник Н. О. Формування інтересу старшокласників до підприємницької діяльності як засіб професійної орієнтації / Н. О. Пасічник // Наукові записки КПДУ. — Серія Педагогічні науки. — Випуск XXXI — Кіровоград : РВГ ІЦ КПДУ ім. В. Винниченка. — 2000. — С. 52–59.
6. Хуторской А. В. Современная дидактика : учеб. для вузов / А. В. Хуторской. — СПб. : Питер, 2001. — 544 с.
7. Щукина Г. И. Педагогические проблемы формирования познавательного интереса учащихся / Г. И. Щукина. — К. : Педагогика, 1988. — 237 с.

Леонтьева И. М. Способы формирования интереса к экономическим знаниям учащихся общеобразовательных школ Украины (конец XX – начало XXI ст.). В статье представлено характеристику способов формирования интересов к экономическим знаниям учащихся общеобразовательных школ Украины конца XX – начала XXI века. Анализ общественно-политических, социально-экономических и организационно-педагогических факторов, способствующих изменению цели, задач, содержания, способов обучения экономики, позволил выделить этапы формирования интереса к экономическим знаниям учащихся данного периода. Изучение педагогической практики и научной литературы позволило охарактеризовать роль способов формирования интереса к экономическим знаниям на каждом из этапов: первый этап (1981–1990 гг.) – этап формирования общенаучного интереса учащихся к экономическим знаниям; второй этап (1991–2000 гг.) – этап формирования профессионально направленных интересов школьников к экономическим знаниям (2001–2014 гг.) – этап формирования локального интереса учащихся к экономическим знаниям. Установлено, что в отечественном педагогическом пространстве происходят процессы переориентации способов формирования экономических знаний учащихся от познания основных понятий, терминов, фактов в структуре школьных дисциплин к мотивационной компетенции получения экономических знаний, что отображает не только закономерности составляющей экономической системы рынка, но и формирует навыки адаптации, мобильности, умений достигать успехов в жизни и желания изменить жизнь.

Ключевые слова: интерес, общенаучный, профессиональный, локальный, способы, экономические знания, ученик, Украина.

Leontieva I. M. Means of Formation of Interest to Economic Knowledge among Children of General Comprehensive Schools of Ukraine (the end of the XXth – the beginning of the XXIst centuries). Characteristic features of means of formation of pupils' interest to economic knowledge in general comprehensive schools of Ukraine at the end of the XX – the beginning of the XXI centuries are given in the article. Stages of formation of schoolchildren's interest to economic knowledge are presented in the article. These stages were determined on the basis of socio-political, socio-economic, organizational and pedagogical factors that led to the changes of goals, tasks, contents, forms and methods of teaching economics. The study of teaching practice and scientific literature enabled us to characterize the role of means of formation of interest to economic knowledge at each of the identified stages. The first stage (1981–1990) is the stage of formation of pupils' general interest to economic knowledge. The second stage (1991–2000) is the stage of formation of pupils' professionally-oriented interest to economic knowledge. The third stage (2001–2014) is a stage of formation of pupils' local interest to economic knowledge.

It has been discovered that that the national educational space of the period under research witnessed the process of reorientation of means of formation of pupils' economic knowledge from learning the basic notions, terms, facts in the structure of school subjects to motivational competence of obtaining economic knowledge, which

does not only reflect the laws of the component of the economic system of the market, but also the formation of adaptation and mobility skills, ability to succeed in life and a desire to change lives for the better.

Keywords: interest, general scientific, professional, local, means, economic knowledge, pupil, Ukraine.

REFERENCES

1. Vasylenko H. V. Ekonomichna osvita v zahal'noosvitnikh navchal'nykh zakladakh Ukrainy u druhii polovyni XX stolittia [Economic education in comprehensive educational establishments of Ukraine in the second half of the XXth century] / H. V. Vasylenko // *Novyi kolehium*. — 2008. — №8. — S. 66–71.
2. Zahryvyi V. I. Ekonomichne vykhovannia shkoliariv [Schoolchildren's economic education] / V. I. Zahryvyi // *Ridna shkola*. — 1999. — №9. — S. 34–35.
3. Lukash S. V. Pedahohichne rozuminnia ekonomichnoho myslennia [Pedagogical understanding of economic thinking] / S. V. Lukash // *Pedahohika i psykholohiia*. — 1999. — № , Ch. 2. — S. 26–34.
4. Naboka O. H. Navchannia i vykhovannia maibutnikh pidprijemtsiv [Teaching and education of future entrepreneurs] / O. H. Naboka // *Ridna shkola*. — 1999. — № 9. — S. 24–28.
5. Pasichnyk N. O. Formuvannia interesu starshoklasnykiv do pidprijemnytskoi diialnosti yak zasib profesiinoi oriientsatsii [Formation of interest to entrepreneurship among high school pupils as a means of vocational guidance] / N. O. Pasichnyk // *Naukovi zapysky KPDU*. — Seriiia Pedahohichni nauky. — Vypusk XXXI — Kirovohrad : RVH ITS KPDU im. V. Vynnychenka. — 2000. — S. 52–59.
6. Khutorskoi A. V. *Sovremennaja didaktika : uchebnyk dlia vuzov* [Modern didactics: coursebook for universities] / A. V. Khutorskoi. — SPb. : Pyter, 2001. — 544 s.
7. Shchukina G. I. Pedahohicheskie problemy formirovanija poznavatel'noho interesa uchashchykhsja [Pedagogical problems of pupils' cognitive interest formation] / G. I. Shchukina. — K. : Pedagoghika, 1988. — 237 s.